

KRÖNIKA

Flickors rätt till utbildning

En historisk tillbakablick på arbetet för flickornas ”rätt” till utbildning för ofelbart tankarna till det tidiga 1900-talets suffragetter som kedjade fast sig vid lyktstolpar. I Afghanistan förekom inga sådana militanta aktiviteter. Däremot var det många framstående manliga ledare som modigt förde kvinnors talan, och afghanska kvinnor fick många rättigheter tack vare deras stöd. Dessutom är ”rätten” till utbildning en trossats inom islam. Den är inskriven i den afghanska grundlagen och garanteras av FN-konventioner som undertecknats av afghanska regeringar. Ändå är det fortfarande, en bit in på 2000-talet, kontroversiellt att försvara flickornas rätt till skolgång.

Text | Nancy Hatch Dupree

Översättning | Charlotte Hjukström

EN STOR DEL AV MOTSTÅNDET mot förändringarna beror på urgamla värderingar och sedvänjor. Varken lagstiftning, god vilja eller politisk retorik räcker till för att utplåna de djupt inrotade uppfattningar som under århundradenas lopp har upphöjts till helig övertygelse. Historien lär oss emellertid att afghanerna anpassar sig snabbt när de blir medvetna om att det finns praktiska fördelar att vinna. Då kan negativa attityder mjukas upp med hjälp av tålmodig övertalning.

Skolförespråkare lutar sig mot det entydiga islamiska bud som säger att alla goda muslimer, även kvinnor, ska utbilda sig för att kunna bidra till ett bättre samhälle. I Afghanistan har utbildning

varit ett högt skattat ideal i flera hundra år och namnkunniga utbildningscentrum blomstrade under olika historiska perioder i Ghazni, Herat och Mazar. Kvinnorna undervisades i hemmen, ofta av högt utbildade lärare, eftersom vissa konservativa uttolkare förklarade att flickor, hustrur och mödrar passade bäst i hemmets trygga vrå där de framför allt skulle lära sig teologi och religiösa ritualer.

DESSA KONSERVATIVA ATTITYDER MJUKNADE när emiren Abdur Rahman Khan regerade i Kabul (1880–1901). Hans vision var att skapa en nationalstat som förtjänade andra länders respekt och eftersom han behövde utbildade administratörer och förvaltare liksom välinformerade undersåtar, införde han sekulära skolor. Samtidigt framhöll han att ”kvinnor under inga omständigheter får lämna hemmen utan tillstånd av sina män ... och då enbart i ett syfte, nämligen att skaffa sig utbildning.” Det var kanske inget imponerande stöd till kvinnorna, men det öppnade ändå en dörr för modernare tänkande som svepte in under början av 1900-talet.

MAHMUD TARZI, mentor åt kung Amanullah (regeringstid 1919–1929), skrev mycket om flickskolornas fördelar och fick stöd av familjen i sitt opinionsarbete. Hans hustru Rasmiya blev rektor för landets första flickskola, som grundades 1921. I läroplanen ingick vissa naturvetenskaper och utländska språk som lärdes ut av kvinnor från Turkiet, Frankrike, Tyskland och Indien, samt koranstudier, teologi, historia och dari. Utländska lärare har varit ett inslag i utbildningssystemet ända sedan dess.

Bild | Christoffer Hjalmarsson

”

Jag har träffat den man som hjälpte till att inleda det senaste tragiska kapitlet i Afghanistans historia. Usama bin Laden brukade komma in på mitt kontor i Peshawar i slutet av 80-talet och fråga om jag kunde hjälpa honom att importera schaktmaskiner till vägbyggen i Afghanistan. Då var det ingenting speciellt med honom. Han var mycket artig och försynt. Men skenet kan tydligen bedra.”

Ur boken *Afghanistan över en kopp te* av Nancy Hatch Dupree.

Soraya, Tarzis dotter och kung Amanullahs drottning, vågade tala inför stora, blandade åhörarskaror och sa bland annat: ”Vi kvinnor bör ... skaffa oss så mycket kunskap som möjligt i syfte att ... tjäna vårt samhälle på samma sätt som kvinnorna under islams äldsta tid.” Flera medlemmar av kungahuset engagerade sig, bland andra kungens syster Sahera, som ofta upprepade temat ”männerna har inte monopol på kunskap”. Deras budskap var att islam var förenlig med flickskolor och att kvinnorna hade ett ansvar att tjäna samhället.

DEN INTENSIVA PROPAGANDAN från hovet fick elevantalet i de statliga flickskolorna att öka till 700, men mötte samtidigt en växande ovilja från de konservativa, som 1929 gjorde uppror och krävde att skolorna stängdes. Kung Amanullah flydde ur landet och de flesta av flickskolornas varmaste anhängare följde hans exempel.

De nya makthavarna och deras arvtagare efter 1929 fortsatte med att stödja sekulär utbildning för flickor, till en början med försiktighet men så småningom med allt större tilltro. 1964 års grundlag införde skolplikt, och principen att varje medborgare har ”rätt” till avgiftsfri och obligatorisk utbildning blev en hederssak för bildade afghaner. Även om det aldrig har funnits tillräckliga resurser för att förverkliga detta ideal, kämpar de fortfarande för att försvara principen.

FRAMGÅNGARNA FORTSATTE och fick ny fart efter 1959, då regeringen uttalade sitt stöd för att kvinnor frivilligt lade av sig slöjan och gick ut i samhället. Ett växande antal utbildade kvinnor ▶

► åtog sig ansvarsfulla uppgifter inom statsförvaltning och diplomati, sjukvård, skola och socialarbete, inom rättsväsende, kommunikationer och kultur, inom flygtrafiken och till och med inom politiken. De konservativa avhöll sig från några större utbrott, eftersom kvinnor intog nya positioner i offentligheten med exemplarisk värdighet och anständighet och därmed visade att varken deras egen eller samhällets heder var i fara. Flickskolorna fick ett allt större folkligt stöd. 1978 hade antalet skolor ökat till 3 825 stycken med sammanlagt över en miljon elever. Men endast 12 procent av dem var flickor. Trots statistiken gick utvecklingen framåt med stormsteg. Stora förväntningar låg i luften; få kunde förutse omfattningen av de katastrofer som hotade vid horisonten.

Det långvariga kaos som skulle sätta stopp för framstegen började med en vänsterkupp den 17 april 1978. Den blev startskottet för över tjugo år av statskupper, invasioner, jihad, flyktingkatastrofer och inbördeskrig. Halva befolkningen tvingades fly från sina hem och förbannade den sekulära undervisningen som en orsak till att deras liv hade förstörts. I flyktinglägren i Pakistan fick flickor och kvinnor, som nu mer än någonsin blivit symboler för både personlig heder och nationell integritet, sin rörelsefrihet starkt beskuren. Bland dessa flyktingar, som till största delen kom från landsbygden, var blotta tanken på flickskolor en styggelse. Men denna fiendliga attityd skulle mildras med tiden. Flyktinglägren fick egna flickskolor, och i Peshawar kunde flickor till och med få högre utbildning. Inne i Afghanistan kunde flera hjälporganisationer, däribland SAK, driva flickskolor i områden som kontrollerades av motståndsrörelsen.

PÅ UNIVERSITETET I KABUL, som nu styrdes av olika kommunistdominerade regeringar med sovjetiska rådgivare, gick det fler kvinnliga studenter än manliga. Två FN-konventioner till stöd för utbildning undertecknades 1983 utan reservationer. I artikel 13 av konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter lanserades principen att utbildningen ska syfta till ”att till fullo utveckla människans personlighet och insikten om dess värde”, även om möjligheten att förtjäna sitt uppehälle fortfarande var ett tungt argument.

Efter det sovjetiska tillbakadragandet 1989, vänsterregimens fall och upprättandet av Islamiska staten Afghanistan (1992–1996) utbröt ett inbördeskrig som hindrade FN:s och hjälporganisationernas tappra försök att blåsa nytt liv i skolväsendet. Samtidigt restes högljudda krav på fler skolor från de återvändande flyktingar, som kom hem med tjugofem års goda erfarenheter av skolundervisning i bagaget. Man ska dock hålla i minnet att även om skolundervisning accepterades mer och mer, förväntades flickorna fortfarande ägna sitt vuxna liv framför allt åt moderskap.

De ultrakonservativa gick till ny attack mot folkliga krav på skolundervisning i samband med att talibanerna intog Kabul och upprättade Islamiska emiratet Afghanistan (1996–2001). Deras uttalade målsättning var att införa en rent islamisk stat befriad från föregångarnas förvillelser. De förnekade inte att islam uppmuntrar utbildning för flickor, utan hävdade bara att de inte kunde skydda flickorna från fördärvligt inflytande på vägen till skolan, och att flickskolorna därför måste hållas stängda tills säkerheten hade förbättrats. Detta retade upp det internationella samfundet och blev snabbt en stridsfråga genom att biståndsorganisationer drog in stödet till skolorna i alla områden där flickor inte fick skolgång.

Bara ett fåtal oberoende organisationer, såsom Svenska Afghanistankommittén, var tillräckligt skickliga och flexibla för att kunna hålla igång sina skolprojekt utan att stöta sig med myndigheterna. Och ute i samhället var suget efter flickskolor så starkt att folk startade underjordiska skolor i bostäder över hela landet.

DE HÄRDFÖRA TYRANNERNA med den stelbenta islamtolkningen störtades abrupt av USA-ledda styrkor 2001 och ersattes av Islamiska republiken Afghanistan. Inför skolårets början i mars 2002 inledde den nya regeringen en kampanj för att få barnen tillbaka till skolan. Det blev UNICEF:s största logistiska operation på många år.

Flickors rätt till utbildning blev, och har förblivit, en högt prioriterad målsättning. I dag går sammanlagt cirka 7 miljoner elever i skolan, varav 36 procent, eller cirka 2,5 miljoner, är flickor (medan de bara var 5 000 under talibantiden). Dessutom började 40 000 kvinnor utbildningar på universitet och högskolor i år. Dock är det fortfarande fyra miljoner flickor i skolåldern som inte får gå i skola på grund av brister i skolsystemet och variationer i samhällets värderingar.

Några av punkterna på den långa listan av utmaningar är:

- Den försämrade säkerheten som orsakas av väpnade motståndsgupper.
- Den enorma obalansen mellan olika regioner och mellan stad och land.
- Bristen på skollokalerna och kvinnliga lärare samt att så många flickor hoppar av skolan i puberteten.
- De traditionella uppfattningarna om vad som är anständigt uppförande ligger djupt i det allmänna medvetandet och påverkar de goda avsikterna.
- Många äldre kvinnor ifrågasätter fortfarande att flickorna ska gå i skolan när de behövs i hemmet.
- Andra är rädda att de afghanska värderingarna hotas av de utläningar som har dominerat landets skolväsende under så lång tid.
- Dessutom finns det män som ogillar att behöva konkurrera med kvinnorna om de jobb som de tidigare betraktade som sina egna.
- Utbildning gör också att flickor blir mer självständiga. De har börjat kräva större friheter i valet av make och karriär, och männen har börjat frukta för sin patriarkala maktposition som en stor del av deras manliga heder vilar på. I takt med att kvinnorna börjar försörja sig själva och blir både intellektuellt och ekonomiskt självständiga behöver de inte längre acceptera en kringskuren tillvaro i utbyte mot beskydd.

SAMHÄLLSFÖRÄNDRINGAR kräver alltid en omställning som kan vara svår, men afghanerna har en avundsvärd anpassningsförmåga. De som nu får skörda frukterna av åratals upplysningarbete i detta komplicerade kulturmönster kommer till stor del från konservativa, men framstegsvänliga, medelklassfamiljer som varken vill trotsa afghanska värderingar eller bryta mot islam, men som ändå värnar grundprincipen att flickor har rätt att gå i skola.

Man behöver bara se klungorna av skolflickor som samlas vid skolorna på morgonen i alla delar av Kabul för att förstå att ”rätten” till skolgång för flickor har blivit en del av den afghanska värdegrunden och inte längre låter sig viftas bort. •

Lancy Hatch Dupree